

ассоциацию с человеком, обладающим вспыльчивым и дурным нравом, и почему меланхолики и сентиментальные личности уподобляются китайской гвоздике. Подобное затруднение испытывают и китайские переводчики, сталкиваясь в своей профессиональной деятельности с русскими национально-специфическими лексемами-зооморфизмами *акула*, *зубр*, *гусь* и под.

Некоторые китайские образные характеристики основаны на названиях растений, не вошедших в состав русской лексики даже на правах экзотизмов, как это произошло с лексемами *бамбук*, *тростник*, *восточная вишня*, *лотос*. В русском языке подобная флористическая лексика позиционируется как узкоспециальная ботаническая терминология и относится к сфере ограниченного употребления. В китайской же речевой коммуникации номинации типа *ликорис лучистый* или *китайская коробка* столь популярны, что даже развили переносное значение: *ликорис* – `прекрасный, но и одновременно нелюдимый`, *китайская коробка* – `крепкий и стойкий человек`. Особого внимания в силу своей культурно-языковой специфичности заслуживает образное значение, которое несет номенклатура *алый гаолян*. Это растение семейства злаковых, вид сорго, возделываемый в Китае и русскому среднестатистическому носителю языка практически неизвестный; в русской лексической системе слово функционирует на правах экзотизма. Среди эмоционально-образных средств китайского языка данное метафоризированное сочетание занимает видное место и символизирует образ жителей северной части Китая, которые, в отличие от южан, характеризуются как прямодушный, прямолинейный народ.

Национально-специфической особенностью китайских эмоционально-образных характеристик является наличие в метафорических номинациях сочетания образов, напр.: представление о красоте создается объединением образов цветка и яшмы (минерала, характеризующегося разнообразием красок), а `стойкость` – сосны и кипариса. Структура китайских образных обозначений внешности и характера может быть не только двух-, но и трехкомпонентной. Так, для определения социального статуса богатого уважаемого человека в китайской языковой картине мира используется комплекс образов, связанных с символическим значением магнолии, жасмина и пиона (древовидного), а обладатель «горячей крови» может быть охарактеризован фразеологизмом, включающим лексемы *сосна*, *бамбук*, *слива*.

Сопоставительное изучение подобных единиц расширяет наше представление о лексической системе каждого языка и позволяет сделать выводы относительно сходств и различий в русской и китайской языковых картинах мира, что, в свою очередь, способствует интенсификации процесса преподавания РКИ, достижению адекватности русско-китайского перевода, оптимизации лексикографической и габитоскопической деятельности.

Список использованных источников

- 1 Апресян, Ю. Д. Образ человека по данным языка / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С. 5–21.
- 2 Телия, В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.

УДК 811.161.3'373.218'373.234

В. В. Шур, Н. Р. Тачыла

ХАРОНІМ КІТАЙ, ЭТНОНІМ КІТАЕЦ І ІНШЫЯ ВЫТВОРНЫЯ АДЗІНКІ Ў АНАМАСТЫКОНЕ БЕЛАРУСІ

Статья посвящена описанию в белорусском языке хоронима Китай и этнонима китаец и последующему анализу образований от этих единиц (микротопонимов, антропонимов)

мов, фразеологізмаў), выявленных в говорах Беларуси, в словарях, энциклопедиях, в интернет-пространстве и других источниках.

Этнонімы – словы для абазначэння пэўнага этнасу: народа, народнасці, племені, нацыі, этнічнай групы – грунтоўна даследаваны беларускімі, рускімі, украінскімі і іншымі даследчыкамі (А. Рогалеў, Т. Аліферчык, В. Вярэніч, Г. Іванова, В. Шур, А. Супранская, І. Каралёва, А. Грышчанка, Ю. Варанцова і інш.). Этнонімічныя вытворныя, як прасочана ў беларускім мовазнаўстве (Г. Іванова, Ю. Гурская, М. Даніловіч, І. Гапоненка), актыўна выкарыстоўваюцца не толькі ў прафесійным асяродку (сярод гісторыкаў, лінгвістаў, этнографістаў), а і пры агульнамоўным апісанні разнастайных грамадска-палітычных і сацыяльных рэалій. Па гэтай праблеме абаронены доктарскія і кандыдацкія дысертацыі, аднак разнастайныя рэгіянальныя адметнасці этнонімаў разглядаюцца яшчэ недастаткова: мала, напр., даследаваны мікратапонімы, мікрагідронімы, мянушкі, прозвішчы, якія ўзыходзяць да шматлікіх этнонімаў, і інш.

У нашым артыкуле часткова прааналізаваны харонім *Кітай*, этнонім *кітаец* у беларускамоўным асяроддзі і адзінкі, якія ўтвораны ад іх і засведчаны ў розных пластах лексікі. Матэрыялам для напісання сталі наступныя крыніцы: серыя кніг “Памяць” Мазырскага, Калінкавіцкага, Ельскага, Лельчыцкага, Светлагорскага, Нараўлянскага раёнаў, анамастычныя слоўнікі, этнаграфічныя працы, а таксама манаграфіі вядомых даследчыкаў лексікі, уласныя запісы.

У дыялектных слоўніках, этнаграфічных працах пра Беларусь выяўляюцца вытворныя адзінкі, якія маюць семантычныя сувязі з харонімам *Кітай* і этнонімам *кітаец*. У этноніміі замена назваў, асабліва дзяржаў, вялікіх тэрыторый (харонімаў) часта дыктуецца палітычнымі матывамі. Вядома, напр., што кітайскі востраў Тайвань быў партугальцамі перайменаваны ў Фармозу, што ў мове каланізатараў значыла ‘цудоўны’. У наш час востраву і дзяржаве вернута яе спрадвечная назва, а Тайвань стаў арганічнаю часткаю кантынентальнага Кітая (КНР). І. Гапоненка звярнула ўвагу, што ўжо на канец XIX – пачатак XX ст. у беларускім перыядычным друку, тагачаснай мастацкай літаратуры этнічны Кітай імявалі наступным чынам: Кітай, Кітайская зямля, Кітайшчына, Кітайская рэспубліка [2, с. 220]. Як прасачыла гэтая даследчыца, названыя адзінкі не былі ўстойлівымі ў той перыяд: усе варыянты былі ўзаемазамяняльнымі, што, мабыць, сведчыла пра паступовае станаўленне іх як тэрмінаў.

Падобнае можна назіраць і на шматлікіх назвах-харонімах, якія на працягу сваёй гісторыі мела Рэспубліка Беларусь: Кіеўская Русь (Беларусь – яе частка), Вялікае Княства Літоўскае (Беларусь – яе асноўная частка), Літва, Рэч Паспалітая (Беларусь у яе складзе), Паўночна-заходні край, Беларуская Народная Рэспубліка, Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка (БССР), Рэспубліка Беларусь. Такія гістарычныя варыянты звычайна маюць канкрэтную храналагічную прывязку і ўжываюцца ў адпаведных па змесце кантэкстах.

Ад хароніма *Кітай* і этноніма *кітаец* у беларускай мове вядомы шматлікія вытворныя найменні як вынікі самай рознай спецыфічнай метафарызацыі. У беларускіх і іншых славянскіх гаворках выяўлены групы фразеалагізмаў, структурным кампанентам якіх выступае этнонім *кітаец*, а іх ужыванне матывуецца пэўнымі сітуацыямі, гістарычнымі фактамі і падзеямі: *хітры, як сто кітайцаў* – пра занадта, празмерна хітрага чалавека [3, с. 46]; *кітайская грамата* – пра што-небудзь недаступнае разуменню, зусім незнаёмае; *кітайская цырымонія* – залішняя праява ветлівасці, залішнія ўмоўнасці ў адносінах паміж людзьмі; *кітайская сцяна* – пра поўную ізаляванасць ад знешніх уплываў. Выраз *далёка, як да Кітая* ўжываюць у тых выпадках, калі патрэбна паказаць на неадпаведнасць чагосьці ідэалу, нейкім высокім патрабаванням. Харонім *Кітай* – для абазначэння далёкага, цяжкадасягальнага [7, с. 109].

Некаторыя адэтнонімічныя ўтварэнні, напр., указваюць на тое, што ў былыя часы на Мазырскім Палессі па розных абставінах пабывалі кітайцы. Вядома, што ў гады грамадзянскай вайны ў 1920 г. супраць балахоўцаў на баку чырвоных на Мазыршчыне актыўна ваявалі некалькі бальшавіцкіх кітайскіх батальёнаў. Пра такія ж фарміраванні на Украіне пісаў і вядомы савецкі пісьменнік М. Астроўскі ў рамане “Як гартавалася сталь”. Ад этноніма *кітаец*

у названых гаворках адзначаны: дрымонімы *Кітайцы* (назва лесу, в. Галоўчыцы Нар.) [4, с. 94], *Дзе побілі кітайцоў* (в. Будкі Нар.) [4, с. 62]; урочышча – *Кітайское* (в. Цідаў Калінк.) [6, с. 114]. У Лельчыцкім раёне *кітайкай* называюць разнавіднасць вельмі пладавітай яблыні, плады якой адрозніваюцца малым памерам, але асабліва смачныя (в. Стадолічы). Слова *кітаечка* ўжываецца на Піншчыне са значэннем ‘маляўнічая лента з кітайскага шоўку’. У кнізе В. Шапялёвіча “Песни деревни Ковнятин Пинского района” (Пинск, 2014) засведчаны наступны тэкст: Ой на горы жыто, і ў долины жыто, / Пуд білою бэрозою козачэнько ўбыто. / Ой, прышла діўчына з чорнымі очыма, / Да й пудняла кітаечку, да й заголосыла. / Ой, прышла другая, да ўжэ нэ такая, / Да й пудняла кітаечку, да й зароготала. / Ой, прышла трэйтая да з новай хаты, / Да й пудняла кітаечку, да й стала казаты, / Да й пудняла кітаечку, да й стала казаты: / – Було ж тобі, козачэньку, нас трох нэ кохаты, / Було тобі, козачэньку, одну чы другую, / А тэпэра, козачэньку, йіж зэмлю сырую [9, с. 72]. У гаворках паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча слова *кітайка* вядома як назва стужкі [10, с. 467].

Вёску Верасніца Жыткавіцкага раёна з-за яе вялікага памеру з колькасцю насельніцтва 1263 жыхары (2004) у меншых, суседніх вёсках іранічна называюць *Кімай*: “Паеду ў Кітай свіней купляць”, а яе жыхароў – *кітайцамі*. У Лельчыцкім раёне адпаведна самае вялікае паселішча Глушкавічы, дзе знаходзіцца шчэбеневы завод і пражывае больш за дзве тысячы насельніцтва, жыхары навакольных вёсак з гумарам гіпербалізавана называюць *Шанхаем*.

У сістэме мянушак Гродзеншчыны, адзначаны наступныя: *Кітайка* – мянушка жанчыны, сям’я якой некалі жыла ў Кітаі; назва дадзена паводле знешнасці носьбітаў; *Кітайцы* – калектыўная мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле асаблівасцей знешняга аблічча (маюць вузкія вочы) [1, с. 52]. У беларускай і рускай мовах вядомы антрапонімы-прозвішчы: *Кімаеў, Кімаін, Кімайцын*. Яны бяруць свой пачатак, як лічаць М. Бірыла, І. Каралёва, ад метафарызаваных уласных імёнаў ці мянушак *Кімай (Кімаец)* [5, с. 199]. На Палессі вядома прыказка *Як прыдзе Кімай, то й хату кідай*, якая, відаць, магла замацавацца ў мове палешукоў з часоў татарамангольскага нашэсця, калі захопнікі бязлітасна знішчалі карэннае насельніцтва, а найменнямі *Кімай, кімаец* як прадстаўнікоў самага вялікага этнасу ў той перыяд, мабыць, маглі называць усе мангалоідныя народы. А этнонімамі *татары, татарын*, напр., доўгі час на прасторах Расійскай імперыі называлі шматлікія цюркамоўныя мусульманскія плямёны – сучасных жыхароў Рэспублікі Татарстан, Рэспублікі Крым, некаторыя народы Паўночнага Каўказа, Сібіры і інш.

Асобна патрэбна сказаць пра харонім *Кітайшчына*, які, як вядома, ужываецца ў беларускай мове з канца XIX – пачатку XX ст. Для беларускай мовы вельмі тыповым з’яўляецца выкарыстанне ўласных назоўнікаў-тапонімаў на *-шчын-а* для абазначэння мясцовасцей, што прылягаюць да пэўнага (дамінуючага ў ваколіцах) населенага пункта: Мазыршчына, Слонімшчына, Тураўшчына, Чэрвеньшчына і інш. Гэта цяпер вельмі адметная тапанімічная мадэль сучаснай нацыянальнай анамастыкі. У мастацкіх тэкстах, напр., пісьменніка Ф. Янкоўскага тапонімы на *-шчын-а* – гэта натуральныя назвы самых розных частак Беларусі, прычым ён практычна пазбягае выкарыстання афіцыйных назваў раёнаў, абласцей Беларусі, адчуваючы, што найменні тыпу Міншчына, Наваградчына, Слуцшына не толькі ёмка, каларытна і натуральна выконваюць назывную функцыю, але і падкрэсліваюць нацыянальна-этнаграфічную спецыфіку краю. Ён захапляецца, любуецца такімі спецыфічнымі для нашай мовы назвамі. Яны амаль на кожнай старонцы яго кніжак: Сказаў такое, сказаў так, як кажуць (чуў не раз за вайну на родных маіх Заслаўшчыне, Маладзечаншчыне, Лагойшчыне, Вілейшчыне) [11, с. 131]. Праўда, некаторыя рускія даследчыкі айконімаў беспадстаўна адмаўляюць ужыванню суфікса *-шчын-а* ў беларускай мове, хоць у ёй ён атрымаў поліфункцыянальнае прызначэнне і шырока ўжываецца ва ўсіх стылях вуснай і пісьмовай мовы. Дарэчы тут адзначыць, што суфікс *-шчын-а* прадуктыўны таксама для ўтварэння назваў паселішчаў тыпу Іванкаўшчына, Лявонаўшчына, Васілёўшчына і інш. Паводле падлікаў вучоных, такіх найменняў у нас болей за 1500. Аднак, напр., А. Супяранская піша: “Слова, оканчываюшыяся на *-щина* как названия областей регионально ограничены украинскими землями. В Новгородской, Псковской, Витебской областях с этим суффиксом обычно

образуются названия поселений: Крулевщина, Шарковщина, Селявщина Полоцкой обл., Сахновщина Харьковской обл., Братовщина Московской обл. Первоначальное значение слов с суффиксом *-щина* – определенная общность людей с их проявлениями, образом жизни, правления. Сравн. такие отантропонимные образования, как *хованицина, пугачевщина, обломовщина*” [12, с. 11]. Для параўнання можна зазначыць, што ў рускай тапанімічнай сістэме мадэль на *-шчына* выкарыстоўваецца не заўсёды. Наўрад ці можна сказаць Маскоўшчына, Навасібіршчына, Краснадаршчына, Самаршчына, Хабараўшчына, Усурыйшчына і інш. Праўда, у апошні час (савецкі перыяд) пад уплывам беларускай і ўкраінскай моў, як заўважана лінгвістамі, у рускай мове атрымалі пашырэнне тапонімы тыпу Орловщина, Тамбовщина, Брянщина (пераважна назвы заходніх абласцей Расіі). Даследчыкі лічаць, што ў гэтым выпадку адбылося ажыўленне старой непрадуктыўнай мадэлі рускага словаўтварэння (параўн.: неметчина, туретчина і інш.), але пад уплывам усходнеславянскіх моў [13, с. 36]. Такім чынам, ужыванне хароніма *Кітайшчына* ў беларускай мове было натуральнай з’явай для таго перыяду, калі фармаваліся такія найменні.

У працэсе развіцця грамадства, тлумачэнне некаторых этнонімаў дапоўнілася семантычна, што прывяло да пераасэнсавання іх значэння. Так, у інтэрнэт-прасторы лексема *кітаец* зафіксавана ў наступных кантэкстах: аўтамабіль: “купіць кітайца не падзвіг, але нешта ў гэтым ёсць. // Падкажыце, калі ласка, дзе ў Мінску можна купіць запчасткі на кітайца?”; сатавы тэлефон, планшэт: “Прадам кітайца. / Неабходна замена сэнсара”; прадмет бытавой тэхнікі кітайскай вытворчасці: “Дык вось, разам з купляй машыны была набытая апошняя мадыфікацыя кітайца”; парода сабак: “свайго кітайца я атрымала ў падарунак на дзень нараджэння ад сяброўкі. // Я ў захапленні ад гэтай пароды сабак” і інш. [9].

Такім чынам, харонім *Кітай*, этнонім *кітаец* і ўтвораныя ад іх адзінкі даўно асвоены беларускай мовай, маюць даволі значны намінацыйны патэнцыял і актыўна фарміруюць моўную і культурную карціну карэнных жыхароў Беларусі.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Бубновіч, І. І. / Рэпрэзентацыя апазіцыі “свой – чужы” ў сістэме мянушак Гродзеншчыны / І. І. Бубновіч, Ж. С. Сіплівеня // “Святло душы і таленту святло...”: зборнік навуковых артыкулаў [прысвеч. 70-годдзю з дня нараджэння праф. А. А. Станкевіч] / рэдкал.: А. М. Ермакова (гл.рэд.) [і інш.]. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – С. 50–55.
- 2 Гапоненка, І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І. А. Гапоненка. – Мінск : БДУ, 2012. – 307 с.
- 3 Даніловіч, М. А. Слова і фразеалагізм у беларускай мове : зборнік навуковых артыкулаў / М. А. Даніловіч. – Гродна : ЮрСаПрынт, 2015. – 300 с.
- 4 Иванова, А. А. Микротопонимия Мозырского Полесья / А. А. Иванова. – Мозырь : УО «МГПУ», 2003. – 219 с.
- 5 Королева, И. А. Словарь фамилий Смоленского края / И. А. Королева. – Смоленск : СПГУ, 2006. – 368 с.
- 6 Лякин, В. А. Фамилии Калиновского края / В. А. Лякин. – Мозырь, 2008 – 171 с.
- 7 Тихонов, А. Н. Фразеологический словарь русского языка / А. Н. Тихонов (рук. авт. кол.), А. Г. Ломов, Л. А. Ломова. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2007. – 334, [2] с.
- 8 Точило, Н. Г. Этноним *кітаец* вне прямой референции в современных речевых практиках (на материалах интернет-источников) / Н. Г. Точило // Духоўнае самавызначэнне асобы ў сучасным свеце : матэрыялы рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі. Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт. – Брэст, 2016.
- 9 Шепелевич, В. В. Песни деревни Ковнятин Пинского района / В. В. Шепелевич. – Пинск : ОДО “ИРА”, “Паляшук”, 2014. – 160 с.
- 10 Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5-ці т. – Т. 2 : Д–Л / Уклад. Ю. Ф. Мацкевіч і інш. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980. – 728 с.
- 11 Янкоўскі, Ф. Радасць і боль : апавяданні, навэлы, мініяцюры / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 476 с.
- 12 Супернатская, А. В. Что такое топонимика? / А. В. Супернатская. – М. : Наука, 1985. – 185 с.

13 Міхневіч, А. Я. Вазьмі маё слова... Нататкі аб лексічным узаемаўплыве беларускай і рускай моў / А. Міхневіч, А. Гіруцкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 88 с.

УДК 81'37:392.5[(=161.2):(=521)]:141.338

О. В. Яковлева

СИНКРЕТИЧНІ СИМВОЛИ У ТРАДИЦІЙНОМУ ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ УКРАЇНЦІВ І КИТАЙЦІВ

В статье сопоставляются фрагменты традиционного украинского и китайского свадебного обряда. Выделены синкретические символы с аналогичным значением, описана их семантика. Данные исследования подтверждают идею о том, что мифологическое сознание и миропонимание далеких предков как индоевропейцев, так и китайцев формировалось под влиянием определенных закономерностей.

Обряди й ритуали є об'єктами дослідження етнолінгвістики, комплексної дисципліни, яка сформувалася на межі мовознавства, етнології, культурології, психолінгвістики і яка має спільний з ними об'єкт вивчення – мову, ритуали, вірування, фольклор, міфологію й т. ін. У мовознавстві початку ХХІ ст. виразною є тенденція до інтеграції етнолінгвістики з лінгвокультурологією [1, с. 3]; актуальними є й проблеми взаємодії етнолінгвістики та фольклору [2, с. 37–47].

Про широке й вузьке значення терміна «етнолінгвістика» писав фундатор Московської етнолінгвістичної школи М. Толстой, який був зорієнтований на широке тлумачення цієї дисципліни. Об'єктом етнолінгвістики в широкому значенні стає не тільки мова, а «мова культури» в різних способах формального вираження, зокрема слові, предметі, дії, зображенні тощо [3, с. 163]. При цьому етнолінгвістика не конкурує із зазначеними науками, не витісняє їх, а є самостійною, межує з ними, послуговується комплексними методами [4, с. 39–40].

Етнолінгвістика в Україні переживає процес свого становлення [5, с. 117], однак уже є багато цікавих і корисних вітчизняних досліджень. Варто назвати дослідження Л. Артюх, Я. Вокалюка, Н. Гаврилюк, В. Жайворонка, Ю. Карпенка, В. Конобродської, Ю. Мосенкіса, Н. Слухай, В. Таранця, Н. Хобзей та інших учених. Сучасний ізоморфізм мови та культури був суттєвим і важливим у дослідженні О. Тищенко, що дало змогу авторові зробити прогноз стосовно найближчої перспективи розвитку національної етнолінгвістики. Перш за все, на думку науковця, у майбутньому треба звернути увагу на вивчення ідіоетнічного й універсального в мові та культурі (про це ж ідеться у роботах О. Микитенко, О. Белової [6, с. 90–98; 7, с. 30–39]); а по-друге, актуальними будуть дослідження співвідношення між культурною мотивацією, етнографічним планом та специфікою вияву символічних і лексичних архетипів.

Про проблеми і завдання української етнолінгвістики у наш час писала В. Конобродська [8]. Автор вказує на багатогранність та різноаспектність проблем, визначає предмет сучасної етнолінгвістики, окреслює коло актуальних завдань науки, одним з яких є системне вивчення традиційної духовної та матеріальної української культури [8, с. 114].

Важливим і актуальним в межах етнолінгвістики є вивчення системи символів того чи іншого народу в плані діахронії та синхронії, тому що кожний із нас – в'язень конкретного часу в історії людства. Предки залишили нам як матерію свого життя духовний скарб, закодований у системі символів, що також мають історичні межі. Наша свідомість здатна «оживити» вічні духовні цінності, що накопичувалися протягом століть, за умови, що нами «розкрита таємниця системи сигналів, доступних нашому розумінню, і ми, подібно до Орфея, навчимося давати свободу власній пісні. Адже упорядкування знаків, азбука символів та ритуалів визначає рівень цивілізації» [9, с. 120].